

“ยุติธรรม 4.0” (Digital Justice)

ชาญเชาวน์ ไชยานุกิจ*

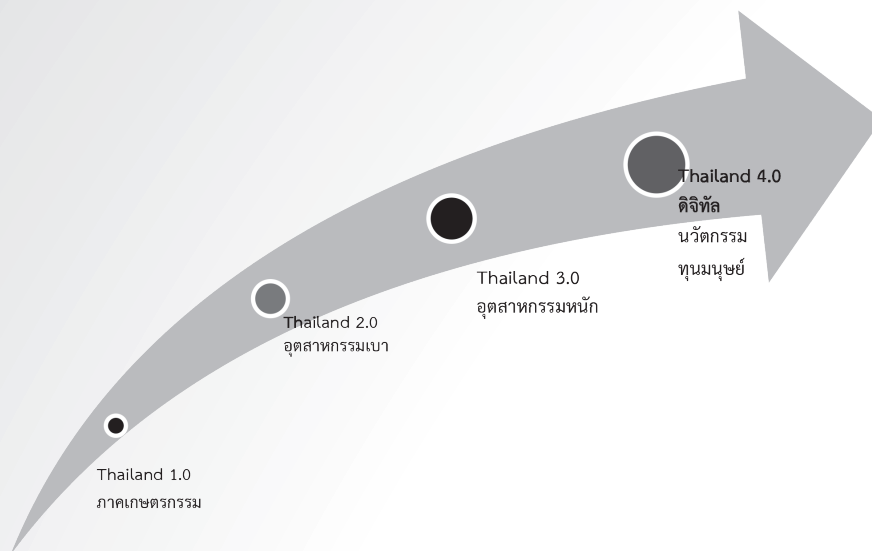
ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา หลายท่านคงจะคุ้นเคยกับคำว่า “ประเทศไทย 4.0” ซึ่งสื่อความถึงวิสัยทัศน์ หรือโมเดลด้านการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลไทย ภายใต้การนำของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี และหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ เพื่อนำประเทศเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจใหม่ที่ขับเคลื่อนผ่านนวัตกรรม กล่าวคือ เปลี่ยนจากการผลิตสินค้าทางเกษตร หรือ อุตสาหกรรม ดังเช่นในยุคที่ผ่านมา มา ไปสู่การขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วย เทคโนโลยีดิจิทัล นวัตกรรม ทูมมนุษย์ และความคิดสร้างสรรค์ และเปลี่ยนแปลงจากการเน้นภาคการผลิต ไปสู่การเน้นภาคบริการมากยิ่งขึ้น โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อขับเคลื่อนประเทศไปสู่ความ “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” และก้าวพ้นจากกับดักของการเป็น “ประเทศกำลังพัฒนา” ไปสู่การเป็น ประเทศที่พัฒนาแล้วในที่สุด

■ รัฐบาลไทย 4.0

รัฐบาลได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนา เพื่อก้าวสู่การเป็น “รัฐบาลไทย 4.0” หรือรัฐบาลดิจิทัล ไว้ทั้งหมด 4 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาและยกระดับขีดความสามารถรองรับการไปสู่ รัฐบาลดิจิทัล เน้นการบูรณาการข้อมูลผ่านระบบการเชื่อมโยงข้อมูลส่วนกลาง การยืนยันตัวตน และการบริหารจัดการสิทธิ โดยใช้ Smart Card หรือผ่าน บัญชีผู้ใช้อิเล็กทรอนิกส์กลาง การให้ทุกข้อมูลงานบริการโดยมีผู้รับบริการเป็น ศูนย์กลาง การรับฟังความคิดเห็น และแก้ไขเรื่องร้องเรียน และการเข้าถึง ความต้องการในเชิงรุก การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานการให้บริการ อิเล็กทรอนิกส์ และการยกระดับศักยภาพบุคลากรภาครัฐ

* อดีตปลัดกระทรวงยุติธรรม

ภาพที่ 1 : Thailand 4.0

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน เน้นการให้ความช่วยเหลือแบบบูรณาการในเชิงรุก และการเพิ่มประสิทธิภาพแรงงาน โดยบูรณาการตลาดแรงงานแบบครบวงจร

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของภาคธุรกิจ เน้นการเพิ่มประสิทธิภาพภาคการเกษตร ผ่านการพัฒนาการเกษตรแบบครบวงจรรายบุคคล ผ่านการบูรณาการ การบูรณาการการท่องเที่ยวแบบครบวงจร การบูรณาการงานบริการด้านการลงทุนข้ามหน่วยงาน การบูรณาการการนำเข้าและส่งออกแบบครบวงจร การส่งเสริม SME แบบบูรณาการเชิงรุก เพื่อส่งเสริมการเติบโต และระบบภาษีบูรณาการข้ามหน่วยงานแบบครบวงจร

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การยกระดับความมั่นคงและเพิ่มความปลอดภัยของประชาชน เน้นการรักษาความปลอดภัยสาธารณะเชิงรุก การบริหารจัดการชายแดน โดยประเมินความเสี่ยงผู้โดยสารข้ามแดนล่วงหน้า และพิสูจน์ตัวตนผ่านช่องทางอัตโนมัติ การบูรณาการข้อมูลเพื่อป้องกันภัยธรรมชาติ และการบูรณาการข้อมูลระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อบริหารจัดการในภาวะวิกฤติ

อย่างไรก็ตาม การเดินทางไปสู่ประเทศไทย 4.0 นั้น ไม่สามารถเป็นไปได้โดยการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ทุก ๆ ระบบ และองค์ประกอบในสังคมไทย ต่างก็ต้องขับเคลื่อน และปรับตัวไปพร้อม ๆ กัน รวมทั้งกระบวนการยุติธรรมซึ่งมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น กระบวนการยุติธรรมของไทยในปัจจุบันย่อมมีความจำเป็นต้องเดินทางสู่การเป็น “ยุติธรรม 4.0” ด้วยเช่นกัน

■ แนวโน้มกระบวนการยุติธรรมไทย : เหลียวมองอดีต...และรอบปัจจุบัน... วาดฝันสู่อนาคต

เมื่อเรามองย้อนกลับไปสู่การพัฒนากระบวนการยุติธรรมของโลก และของไทย ที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า กระบวนการยุติธรรมนั้น ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ ค.ศ. 1970–1980 ซึ่งเป็นช่วง สิ้นสุดสงครามเย็น และจุดเริ่มต้นของกระแสโลก ไร้พรมแดน หรือโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ ในยุค สงครามเย็น หรือช่วงทศวรรษ ค.ศ. 1960 นั้น กระบวนการยุติธรรมทั้งของไทย และของโลก มีการแบ่งค่ายเป็นทุนนิยม และสังคมนิยมอย่าง ชัดเจน หากแต่ในช่วงเริ่มต้นของโลกไร้พรมแดน มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อ กระบวนการยุติธรรมเป็นอย่างมาก คือ

• **กระบวนการแลกเปลี่ยนแนวคิดและ ประสพการณ์เป็นแบบผสมผสานมากขึ้น** ระบบ กฎหมายต่าง ๆ ที่เคยแบ่งเป็น Common Law และ Civil Law จึงอาจไม่สามารถแบ่งได้อย่างชัดเจน อีกต่อไป ในขณะที่การถกเถียงในเรื่องของปรัชญา และแนวคิด เกิดขึ้นตลอดเวลา ทำให้เกิดความ เปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ เรื่อง เช่น แนวคิด เกี่ยวกับกระบวนการทางศาลรัฐธรรมนูญ และ ตัวรัฐธรรมนูญเอง ซึ่งสำหรับประเทศไทยนั้น นับได้ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้เปิดกระบวนการทัศน์ใหม่ ๆ ให้กับ กระบวนการยุติธรรมไทยในหลาย ๆ เรื่อง เช่น การให้องค์กรอิสระเข้ามาเกี่ยวข้อง เปิดโอกาส ให้กับกระบวนการยุติธรรมของไทยมากขึ้น

• **การเคลื่อนไหวของประชากร และการ ติดต่อสื่อสาร** การเดินทางที่สะดวกสบายขึ้น และมีราคาประหยัด ทำให้การเดินทางข้ามพรมแดน เป็นไปได้โดยสะดวกยิ่งขึ้น และการติดต่อ สื่อสารง่าย และรวดเร็วยิ่งขึ้น ผ่านการใช้ cyber technology หรืออินเทอร์เน็ต ซึ่งนอกจากจะเป็น การเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความคิดซึ่งกัน และกันดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว ยังเอื้อต่อการค้า ระหว่างประเทศ และเปิดช่องให้การก่ออาชญากรรม ข้ามชาติ กระทำได้ง่ายขึ้นด้วย

• **การรวมตัวทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาค และบทบาทขององค์กรระหว่างประเทศ** ภายหลัง สงครามเย็น ประเทศต่าง ๆ มีการรวมตัวเป็น กลุ่มทางเศรษฐกิจมากขึ้น เช่น เขตการค้าเสรี อเมริกาเหนือ (NAFTA) เขตการค้าเสรียุโรป (EFTA) และเขตการค้าเสรีอาเซียน (AFTA) ทำให้เกิด แนวคิด และลัทธิใหม่ ๆ ทางเศรษฐกิจและการเมือง มากขึ้น ในขณะเดียวกัน องค์กรระหว่างประเทศ ต่าง ๆ ก็เริ่มเข้ามามีบทบาทมากยิ่งขึ้นในการ กำกับดูแลการค้า และความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศ เช่น World Bank ในแง่ของความ โปร่งใส

• **ความขัดแย้งทางการเมือง** โดยเฉพาะ ในประเทศไทยเองนั้น ความเปลี่ยนแปลง และ ความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงหลังเหตุการณ์ พฤษภาทมิฬในปี พ.ศ. 2535 เรื่อยมา ส่งผลต่อ ระเบียบวิธี (Methodology) และกระบวนการคิด (paradigm) ของคำวินิจฉัยธรรม (Rule of Law) และมีวิธีคิดของกฎหมายพิเศษเกิดขึ้นมามากมาย ควบคู่กับการใช้กฎหมายอาญา และกฎหมาย วิธีพิจารณาความอาญาปกติของไทย มีกฎหมาย ใหม่ ๆ ออกมามากกว่า 200 ฉบับ และมีการ

บังคับใช้กฎหมายใหม่ เช่น พระราชกฤษฎีกาบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน และพระราชบัญญัติรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร เป็นต้น

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของโลก และสังคมไทยดังที่กล่าวมา ทำให้กระบวนการยุติธรรมของไทยต้องมีการปรับตัวในหลายๆ ด้านที่สำคัญคือ นิยาม ความหมาย และขอบเขตของ **“หลักนิติธรรม” (Rule of Law)** ในยุคนี้ เปิดพื้นที่ที่สาธารณะมากขึ้น และมีความเป็นพลวัตสูงไม่หยุดนิ่ง และไม่ได้จำกัดเฉพาะความยุติธรรมที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐ หรืออำนาจรัฐชาติปิตัยแต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป ในขณะที่ **“การอำนวยความยุติธรรม”** ก็มีไม่เพียงแต่การทำอะไรตามกฎเกณฑ์ของกฎหมายเท่านั้น แต่เกิดศาสตร์ที่เรียกว่า **“การบริหารงานยุติธรรม”** คือ การทำอะไรให้การอำนวยความยุติธรรมตอบสนองความต้องการของพลโลก ซึ่งหมายความว่า ตัวบทกฎหมายไม่ใช่ศูนย์กลางอีกต่อไป แต่ศูนย์กลางคือ ประชาชน หรือผู้รับบริการในเรื่องนั้น ๆ

“การบริหารงานยุติธรรมของไทย” ในยุค 4.0 โดยทั่วไปแล้วหมายถึงกระบวนการบริหารจัดการอำนวยความยุติธรรม ในช่วงตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2557 เป็นต้นมา หรือในช่วงของรัฐบาล คสช. ซึ่งมีแนวโน้ม และความท้าทายที่สำคัญ โดยสรุปได้ดังนี้

• **มุ่งเน้นผลลัพธ์ และเป้าหมายในการแก้ไขปัญหา** มากกว่าตัวบท และกฎเกณฑ์ อันเป็นไปตามเจตนารมณ์ของคำสั่งหัวหน้า คสช. และประกาศ คสช. ทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้มาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2557

• **เปลี่ยนวิธีคิดในการแก้ไขปัญหา หรือวิธีคิดในการมองปัญหา** จากการเอาตัวบทกฎหมายต่าง ๆ มาดูว่า ถ้ามีปัญหาเกิดขึ้น จะแก้ปัญหานี้ บทกฎหมาย และอำนาจหน้าที่ทำได้หรือไม่ เป็นการนำปัญหามาเป็นตัวตั้ง

• **กระบวนการทำงานเน้นความเป็นสหวิทยาการมากขึ้น** ไม่ได้ผูกขาดโดยนักกฎหมายเชิงเทคนิคหรือนักกฎหมายมืออาชีพอีกต่อไป ลดความเป็นเฉพาะทางด้านวิชาชีพกฎหมาย (professional rhythm) ลงไป ใช้การเป็นบูรณาการและประสานงานกับหน่วยงานอื่นมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการทำงานในการสืบสวน สอบสวน จับกุม รวมทั้งการพิพากษาคดีความโดยผู้พิพากษา และอัยการ

• **การประเมินความยุติธรรม ปรับเปลี่ยนมาให้ความสำคัญกับมิติเชิงบริการ** และความเป็นผู้ให้บริการ (service host provider) ของกระบวนการยุติธรรมมากยิ่งขึ้น **รวมทั้งให้ความสำคัญกับความเป็นท้องถิ่น (Localization)** หรือบริบทภายในประเทศ โดยที่มิได้ละเลยความสอดคล้องตามมาตรฐานโลก (Global connection) กล่าวคือ ในขณะที่ไทยมิได้ปฏิเสธมาตรฐานสากล ก็ต้องพยายามสื่อสารให้ประชาคมโลกเข้าใจถึงบริบท สถานการณ์ และการปรับตัวของกระบวนการยุติธรรมไทยในปัจจุบัน เพื่อรักษาความสมดุลระหว่างการดำเนินการตามมาตรฐานงานยุติธรรมสากล และการปรับให้สอดคล้องกับบริบทภายในประเทศไทยด้วย

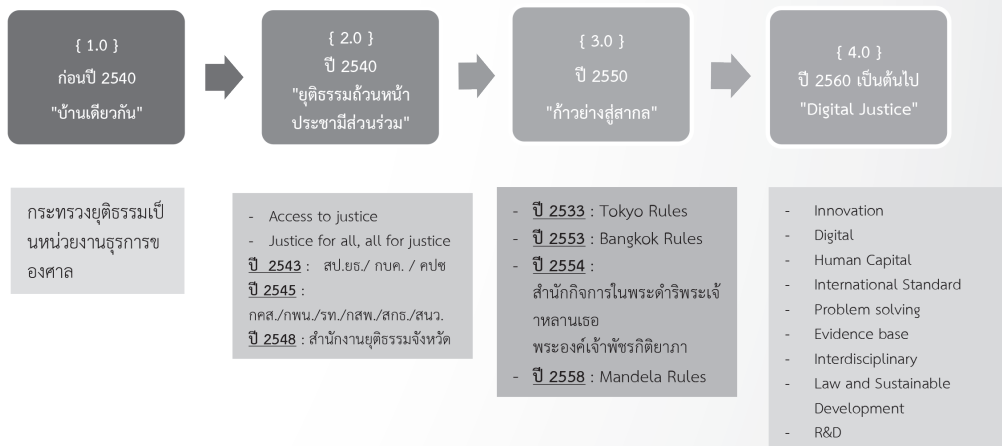
• **การเปิดพื้นที่สาธารณะให้แก่กระบวนการยุติธรรมมากขึ้น** นโยบายทางกฎหมาย ถือว่าเป็นนโยบายสาธารณะ (Public Policy) อย่างหนึ่งซึ่งประชาชนสามารถเข้ามามีบทบาทในการ

เป็นเจ้าของ มีส่วนร่วม ตรวจสอบ และรับฟังความคิดเห็นได้ ในขณะที่ความหมายของความว่า “หลักนิติธรรม” ก็เปิดกว้างมากยิ่งขึ้น ภายใต้ปรากฏการณ์และความเชื่อมโยงกับบริบทต่าง ๆ โดยเฉพาะการผสมผสานกับเรื่องทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาเพิ่มขึ้น

• กระบวนการยุติธรรมเคลื่อนที่จากระบบราชการ ไปสู่ระบบทางเลือก และระบบที่ไม่เป็นทางการเพิ่มขึ้น ดังจะมองเห็นได้ว่า เกิดความตื่นเครียดเนื่องจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน และความเปลี่ยนแปลงของโลกได้

ทำให้ร่างกฎหมายหลายฉบับในปัจจุบัน รวมทั้งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ในบางช่วง จำเป็นต้องมีการปรับแก้ มีการเสนอพระราชบัญญัติใหม่ ๆ เช่น พ.ร.บ. ว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท การชะลอการฟ้อง และ (ร่าง) ประมวลกฎหมายยาเสพติดฉบับใหม่

• คนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะคนที่เกิดในช่วงปี ค.ศ. 1980 (Generation Y) และปี ค.ศ. 1990 (Generation Z) เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ในการนิยามความหมาย ขอบเขต และคุณค่าของกระบวนการยุติธรรม

ภาพที่ 2 : ยุติธรรม 4.0

■ ผู้... “ยุติธรรม 4.0”

จากเป้าหมายยุทธศาสตร์ของรัฐบาล และแนวโน้ม และความท้าทายต่อกระบวนการยุติธรรมของไทยดังกล่าวทำให้เราสามารถคาดการณ์ได้ว่า “ยุติธรรม 4.0” น่าจะมีลักษณะที่สำคัญ 9 ประการ คือ

- 1) ขับเคลื่อนโดยนวัตกรรม (Innovation)
- 2) เน้นการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล (Digital) มากขึ้นเรื่อย ๆ
- 3) ให้ความสำคัญกับทรัพยากรมนุษย์ (Human Capital)
- 4) เน้นมาตรฐานสากล (International Standard)

- 5) เน้นการแก้ไขปัญหา (Problem Solving)
- 6) เน้นการพิสูจน์จากหลักฐานที่ชัดเจน (Evidence Base)
- 7) เน้นความเป็นสหวิทยาการ (Inter-disciplinary)
- 8) เน้นความสอดคล้องระหว่างกฎหมายและการพัฒนาที่ยั่งยืน (Law and Sustainable Development)
- 9) เน้นกระบวนการวิจัยและพัฒนา (Research and Development – R&D)

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบัน และในประเทศไทย รวมทั้งความท้าทายต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง และไม่อาจหยุดยั้งได้ ในขณะเดียวกันการปรับตัวให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของรัฐบาล เพื่อให้กระบวนการยุติธรรมเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อน

ประเทศไปข้างหน้า ก็เป็นหน้าที่อันสำคัญและทรงเกียรติของทุกหน่วยงาน และองค์กรในกระบวนการยุติธรรม ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคลากรในทุกระดับ โดยเฉพาะในระดับผู้กำหนดนโยบายด้านงานยุติธรรม จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจอย่างถ่องแท้และลึกซึ้งเกี่ยวกับยุติธรรม 4.0 เพื่อสามารถกำหนดเป้าหมาย วิสัยทัศน์ในการนำพาหน่วยงาน องค์กร และกระบวนการยุติธรรมไทยในภาพรวม ไปสู่ปลายทางที่คาดหวังไว้ เสริมสร้างความเชื่อมั่นต่อประเทศไทยในเวทีสากล รวมทั้งบรรลุเป้าหมายของรัฐบาลปัจจุบัน ในการก้าวสู่การเป็น “ประเทศที่พัฒนาแล้ว” ได้อย่างภาคภูมิใจในที่สุด

